

STRUKTURA I POZIOM ZADŁUŻENIA A EFEKTYWNOŚĆ INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNICZYCH W ZALEŻNOŚCI OD WIELKOŚCI EKONOMICZNEJ

Tomasz Felczak, Teresa Domańska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Abstrakt. W opracowaniu określono efektywność indywidualnych gospodarstw rolniczych w zależności od poziomu i struktury wykorzystywanego kapitału obcego. Materiał liczbowy pochodził z bazy FADN-PL. Okres badawczy obejmował lata 2006–2011, a badane gospodarstwa rolnicze położone były w regionie Mazowsze i Podlasie. Zarządzający indywidualnymi gospodarstwami rolniczymi, bez względu na siłę ekonomiczną, minimalizowali ryzyko utraty płynności finansowej i preferowali długoterminowe źródła finansowania działalności. W największych gospodarstwach wysokie przepływy finansowe sprzyjały podejmowaniu inwestycji z wykorzystaniem kredytów preferencyjnych.

Słowa kluczowe: poziom zadłużenia, gospodarstwa rolnicze, FADN data, siła ekonomiczna

WSTĘP

W ramach analizy sytuacji ekonomiczno-finansowej jednostki gospodarczej, obok badania płynności finansowej, sprawności działania oraz rentowności, istotna jest również analiza poziomu zadłużenia. Analiza wskaźników wspomagania finansowego przyczynia się do ustalenia źródeł finansowania działalności każdej jednostki gospodarczej [Ostaszewski et al. 2013, s. 494]. Wskaźniki struktury finansowania służą zatem do określenia z jakich źródeł jednostka gospodarcza finansuje posiadany majątek [Pomykańska, Pomykański 2008, s. 88]. Ponadto ocena stopnia zadłużenia jest podstawą do uzyskania informacji dotyczących sposobu zarządzania kapitałem własnym i obcym oraz stosowanej strategii w zakresie finansowania majątku.

Podczas analizy zadłużenia jednym z najważniejszych aspektów dla kredytodawców jest zabezpieczenie w postaci kapitału własnego. Stopień zabezpieczenia można określić za pomocą wskaźnika ogólnego zadłużenia, który określa, w jakiej części majątek jednostki został sfinansowany kapitałem własnym i obcym. Ponadto analiza stopnia zadłużenia dostarcza informacji na temat ryzyka przeniesionego na kredytodawców, a także pozwala ocenić politykę finansową w kwestii struktury kapitału i zakresu korzystania z dźwigni finansowej. Szczególnie w gospodarstwach rolniczych kapitał własny stanowi podstawowe i najbardziej stabilne źródło finansowania. Niektóre gospodarstwa w bardzo małym stopniu korzystają z zewnętrznych źródeł finansowania, a część rolników finansuje nakłady inwestycyjne wyłącznie z kapitału własnego [Mądra 2008, s. 460]. Kulawik [2003a, s. 32] podkreślał, że na świecie w rolnictwie dominuje samofinansowanie. Dominujący udział kapitału własnego wpływa korzystnie na bezpieczeństwo poszczególnych gospodarstw. Jednakże z drugiej strony samofinansujące się gospodarstwa rolnicze charakteryzują się najczęściej małymi zdolnościami pomnażania funduszy własnych, dlatego w celu poprawy efektywności gospodarowania rolnicy powinni mieć zapewniony łatwy i tani dostęp do instrumentów kapitału obcego [Kulawik 2003b, s. 20]. Menedżerowie gospodarstw rolniczych, podobnie jak w przypadku przedsiębiorstw, powinni zatem w odpowiedni sposób kształtować strukturę źródeł finansowania oraz wpływać na poziom zadłużenia jednostek. Pozyskiwanie zewnętrznych źródeł finansowania świadczy o możliwościach rozwojowych podmiotu gospodarującego, zwłaszcza w długim okresie [Sierpińska, Jachna 2007, s. 166]. Zapotrzebowanie na kapitał obcy gospodarstw rolniczych różni się w zależności od wielkości ekonomicznej danej jednostki. Ponadto większe możliwości w procesie pozyskiwania zewnętrznych źródeł finansowania mają duże gospodarstwa rolnicze, ponieważ ich kapitał własny będzie stanowił zabezpieczenie dla kredytodawców.

Jednostki gospodarcze mogą korzystać z różnych źródeł finansowania – wewnętrznych oraz zewnętrznych. W przypadku korzystania z zewnętrznych źródeł finansowania gospodarstwa rolnicze mogą zaciągać zobowiązania na długi bądź krótki okres, jednak zbyt wysoki udział kapitału obcego w źródłach finansowania może świadczyć o dużym ryzyku finansowym, co może prowadzić do utraty zdolności do spłaty zobowiązań [Sierpińska, Jachna 2007, s. 195].

Innym kryterium, na podstawie którego wyodrębnia się rodzaje kredytów, są przedmiot, czy też warunki jego udzielenia. Można wyróżnić zatem kredyty obrotowe, inwestycyjne oraz kredyty na finansowanie określonych projektów inwestycyjnych. Ze względu na warunki udzielania kredyty dzieli się na komercyjne oraz preferencyjne. Te pierwsze udzielane są przez banki na zasadach rynkowych, a zatem na warunkach pełnej opłacalności. Kredyty bankowe to klasyczny przykład źródła finansowania działalności wspomagającego modernizację gospodarstw rolniczych [Siudek 2001, s. 202]. Z kolei kredyty preferencyjne udzielane są zazwyczaj na korzystniejszych warunkach niż kredyty komercyjne – stały się

alternatywą dla komercyjnych zobowiązań długoterminowych, dlatego też są popularnym i bardzo atrakcyjnym źródłem finansowania majątku, z którego korzystają gospodarstwa rolnicze. Ponadto kredyty preferencyjne odgrywają kluczową rolę w kredytowaniu rolnictwa w Polsce, ponieważ stanowią najczęstsze źródło finansowania działalności rolniczej [Rosa 2011, s. 98].

Dostępność różnorodnych źródeł finansowania sprzyja minimalizowaniu zjawiska nieinwestowania w rolnictwie, zwłaszcza w małych, niewyspecjalizowanych gospodarstwach rolniczych. Z drugiej jednak strony rolnicy często mają problem ze skompletowaniem odpowiedniej dokumentacji oraz spełnieniem wszystkich wymogów formalnych, co stanowi barierę zarówno przy zaciąganiu kredytów w bankach, jak również ubieganiu się o dofinansowanie ze środków UE [Mądra 2008, s. 459]. Mimo że w ostatnich latach obserwuje się wzrost udziału kredytów długoterminowych w zobowiązaniach długoterminowych ogółem, to należy zwrócić uwagę na coraz większe trudności związane z zaciągnięciem kredytu, tj. posiadanie odpowiedniej zdolności kredytowej czy zabezpieczeń gwarantujących spłatę długu [Grabowska 2012, s. 56]. Zwiększanie skali działalności, a także posiadanie ziemi, tj. głównego czynnika wytwórczego, umożliwiają poprawę pozycji konkurencyjnej gospodarstwa rolniczego [Mądra 2009, s. 199]. Istotna z punktu widzenia rozwoju gospodarstw rolniczych jest zatem poprawa efektywności produkcji, na którą wpływ mają wdrażane inwestycje.

Ocena efektywności gospodarstwa rolnego jest trudnym zadaniem. Wynika to między innymi ze złożoności tego problemu, a także trudności metodycznych w obliczaniu wskaźników [Goraj, Mańko 2009, s. 183]. W niniejszej pracy do wyznaczania efektywności przyjęto wskaźnik rentowności (dochodowości) kapitału własnego (ROE), bez uwzględniania kosztów pracy własnej rolnika i jego rodziny. Tak określona rentowność w znaczeniu ogólnym oznacza relację wypracowanej przez zarządzającego gospodarstwem rolniczym nadwyżki finansowej do zaangażowanego kapitału własnego.

METODY BADAŃ

Celem opracowania jest określenie efektywności indywidualnych gospodarstw rolniczych w zależności od poziomu i struktury kapitału obcego.

Wykorzystany materiał liczbowy pochodził z bazy europejskiego systemu zbierania danych rachunkowych z gospodarstw – Farm Accountancy Data Network (FADN)¹. W polu obserwacji FADN znajdują się gospodarstwa towarowe, mające

¹ Farm Accountancy Data Network (FADN) – europejski system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, którego formalne kształtowanie rozpoczęło się w 1965 roku (Rozporządzenie Rady EWG nr 79/65/EWG).

zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej rolnictwa. Przyjęte w opracowaniu oznaczenia grup gospodarstw wynikają z metodologii stosowanej w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytucie Badawczym (IERiGŻ-PIB), który pełni funkcję Agencji Łącznikowej FADN. Okres badawczy obejmował lata 2006–2011, a grupa gospodarstw rolniczych liczyła 1972 jednostki, które funkcjonowały nieprzerwalnie w ramach FADN. Badane gospodarstwa rolnicze położone są w regionie Mazowsze i Podlasie, wyodrębnionym w celu zbierania danych rachunkowych i obejmującym obszar województw mazowieckiego, łódzkiego, lubelskiego oraz podlaskiego. Wybór tego regionu podyktowany był występującymi tam średniej wielkości gospodarstwami rolniczymi oraz umiarkowaną intensywnością prowadzonej produkcji [Osuch et al. 2004, s. 6]. Dane rachunkowe z gospodarstw pochodziły z zagregowanych raportów indywidualnych gospodarstw i grupowane były według wielkości ekonomicznej gospodarstw.

Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolniczego to suma standardowych nadwyżek bezpośrednich wszystkich działalności występujących w gospodarstwie [Goraj et al. 2002, s. 69] wyrażana za pomocą ESU². W badaniach celowo pominięto najmniejsze gospodarstwa (2 do 4 ESU), będące w polu obserwacji FADN, gdyż na ogół są to gospodarstwa o charakterze socjalnym i niskim poziomie zadłużenia.

W tabeli 1 przedstawiono liczebność gospodarstw w poszczególnych przedziałach wielkości ekonomicznej. Pod względem wielkości ekonomicznej najliczniejszym przedziałem w badanym okresie były gospodarstwa o wielkości ekonomicznej 8÷16 ESU, określane jako średnio małe. Gospodarstwa te w 2006 roku stanowiły 44,5% badanej populacji, jednak widoczna w badanym okresie tendencja spadkowa doprowadziła do obniżenia liczebności tego przedziału wielkości ekonomicznej o 153 jednostki. Umiarkowany poziom wielkości ekonomicznej w znacznej mierze utrudniał wzrost poziomu produkcji w gospodarstwach z przedziału 8÷16 ESU, przez co niektóre jednostki mogły obniżyć swoją wielkość ekonomiczną bądź, w wyniku procesów inwestycyjnych, zwiększyć wykazywany poziom ESU. W przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej 4÷8 ESU, określanym jako małe, w badanym okresie nastąpił wzrost liczebności o 75 gospodarstw (524 jednostki w 2011 roku).

Drugi pod względem liczebności przedział wielkości ekonomicznej to 16÷40 ESU, określane jako gospodarstwa średnio duże. Pomimo tendencji spadkowej

² Europejska Jednostka Wielkości (ESU) jest parametrem służącym do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego ustalonej na podstawie standardowych nadwyżek bezpośrednich gospodarstwa. Jedno ESU odpowiada równowartości 1200 euro. Od 2010 roku zastąpiona parametrem standardowej produkcji wyrażanym w euro (SO – standard output).

TABELA 1. Indywidualne gospodarstwa rolnicze korzystające z zewnętrznych źródeł finansowania według wielkości ekonomicznej (ESU)

Wielkość ekonomiczna (ESU)	Lata						Zmiana 2011–2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	[szt.]	[%]
Małe 4÷8	449	448	485	492	472	524	75	16,7
Średnio małe 8÷16	877	866	829	807	781	724	-153	-17,4
Średnio duże 16÷40	547	556	550	547	585	587	40	7,3
Duże i bardzo duże ≥ 40	99	102	108	126	134	137	38	38,4
Razem	1972	1972	1972	1972	1972	1972	-	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN-PL.

w latach 2007–2009, w skali badanego okresu, liczebność tego przedziału wielkości ekonomicznej uległa zwiększeniu o 40 ESU (do 487 ESU gospodarstw w 2011 roku). Zbliżona liczba gospodarstw zwiększyła przedział wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU, określanej jako duże i bardzo duże. W 2006 roku stanowiły one 5,0% badanej populacji, a w 2011 roku osiągnęły udział na poziomie 6,9%. Odnotowano znaczny przyrost liczby gospodarstw o wyższej sile ekonomicznej, które miały większe możliwości wykorzystania środków modernizacyjnych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

Zobowiązania gospodarstw rolniczych pogrupowane zostały według kryterium czasu wymagalności i warunków udzielenia. Warunki udzielenia kredytów podzielone zostały na kredyty preferencyjne i komercyjne. Pierwszą grupę stanowią kredyty udzielone na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 2009 roku w sprawie realizacji niektórych zadań ARiMR [Dz.U. 2009 nr 22, poz. 121 ze zm.]. W ramach krajowych instrumentów wsparcia rolnictwa, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) stosuje dopłaty do oprocentowania kredytów inwestycyjnych i klęskowych, udzielanych ze środków własnych banków, które zawarły z ARiMR stosowne umowy. Wysokość kosztów pozyskania kapitału ze źródła preferencyjnego uzależniona jest od linii kredytowej, jednak nie może być wyższa niż 1,5 stopy redyskontowej weksli przyjmowanych od banków do redyskonta przez Narodowy Bank Polski w stosunku rocznym [§10, pkt. 1, Rozporządzenia RM z dnia 22 stycznia 2009 roku].

WYNIKI BADAŃ

W tabeli 2 przedstawiono wartość źródeł finansowania majątku indywidualnych gospodarstw rolniczych oraz poziom zadłużenia ogółem w zależności od przedziału wielkości ekonomicznej (ESU). Najniższą wartością kapitału własnego

TABELA 2. Źródła finansowania oraz poziom zadłużenia* indywidualnych gospodarstw rolniczych według wielkości ekonomicznej (ESU)

Wyszczególnienie		Lata						Zmiana 2011-2006	
Wielkość ekonomiczna (ESU)	Kategoria	2006	2007	2008	2009	2010	2011	[zł lub p.p.]	[%]
4÷8	Kapitał własny [tys. zł]	216,3	231,4	231,5	222,8	220,3	257,0	40,7	18,8
	Og. zobow. długoterm. [tys. zł]	6,2	6,3	5,9	5,1	5,0	5,6	-0,6	-9,5
	Og. zobow. krótkoterm. [tys. zł]	4,1	3,2	3,3	3,1	2,7	2,5	-1,6	-39,4
	Wsk. zadł. [%]	4,5	3,9	3,8	3,5	3,3	3,0	-1,5	-33,3
8÷16	Kapitał własny [tys. zł]	318,9	356,1	360,5	344,1	352,6	408,2	89,4	28,0
	Og. zobow. długoterm. [tys. zł]	19,8	23,4	24,6	21,3	20,8	21,0	1,2	6,3
	Og. zobow. krótkoterm. [tys. zł]	8,4	8,9	9,1	7,9	6,5	8,6	0,2	2,4
	Wsk. zadł. [%]	7,9	8,1	8,4	7,6	7,0	6,6	-1,3	-16,5
16÷40	Kapitał własny [tys. zł]	532,4	587,2	600,2	592,0	602,6	712,2	179,8	33,8
	Og. zobow. długoterm. [tys. zł]	67,4	65,3	75,0	71,5	68,5	66,3	-1,1	-1,6
	Og. zobow. krótkoterm. [tys. zł]	19,4	22,1	22,0	26,2	22,0	21,1	1,7	8,6
	Wsk. zadł. [%]	13,4	12,5	13,5	13,5	12,4	10,4	-3,0	-22,5
≥ 40	Kapitał własny [tys. zł]	857,2	1042,0	1062,9	1058,6	1111,4	1330,5	473,2	55,2
	Og. zobow. długoterm. [tys. zł]	202,8	195,4	214,3	214,3	198,4	232,4	29,6	14,6
	Og. zobow. krótkoterm. [tys. zł]	62,6	64,7	61,4	65,7	55,4	57,7	-5,0	-7,9
	Wsk. zadł. [%]	22,4	19,0	19,7	19,9	17,5	17,1	-5,4	-23,91

*Wskaźnik zadłużenia ogółem jest to relacja zobowiązań ogółem do aktywów ogółem wyrażony w procentach.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN-PL.

charakteryzowały się gospodarstwa o wielkości ekonomicznej 4÷8 ESU. W latach 2006–2011 wartość tego kapitału w małych gospodarstwach wzrosła o 18,8%.

Równocześnie obniżeniu uległo zarówno zadłużenie długoterminowe – o 9,5% (nominalnie spadek ten wyniósł 0,6 tys. zł) oraz zadłużenie krótkoterminowe – o 39,4%. Wskaźnik ogólnego zadłużenia w gospodarstwach rolniczych o wielkości ekonomicznej 4÷8 ESU w badanym okresie utrzymywał się średnio na poziomie 3,5%. W latach 2006–2011 uległ obniżeniu o 33,3%.

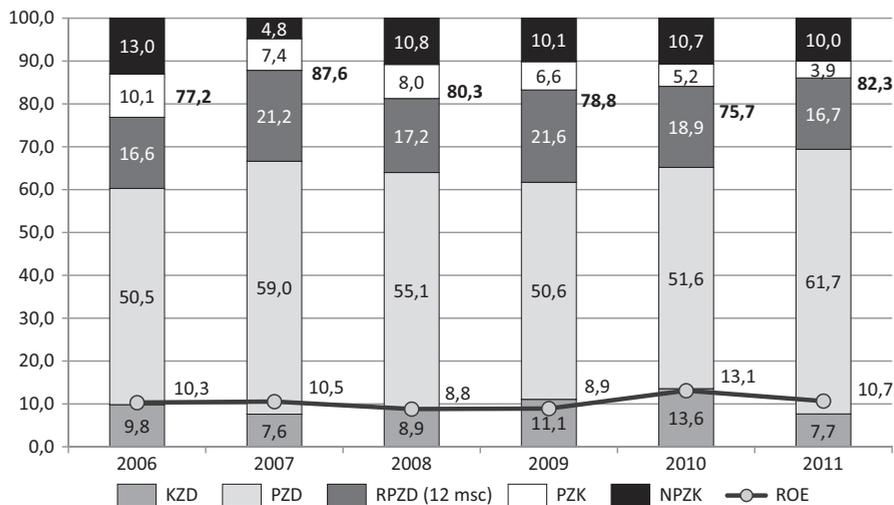
W strukturze źródeł finansowania gospodarstw o wielkości ekonomicznej 8÷16 stwierdzono wzrost zarówno zadłużenia długoterminowego (o 6,3%), jak również krótkoterminowego (o 2,4%). Wartość kapitału własnego w tej grupie gospodarstw w badanym okresie wzrosła o 89,4 tys. zł. W gospodarstwach rolniczych o wielkości ekonomicznej 8÷16 ESU najwyższy poziom zadłużenia wynosił 8,4% w 2008 roku, najniższy natomiast w 2011 roku – 6,6%. W 2011 roku w stosunku do 2006 roku w grupie gospodarstw rolniczych o wielkości ekonomicznej 16÷40 ESU nastąpiła redukcja poziomu zadłużenia średnio o 16,5%.

W badanym okresie w grupie gospodarstw rolniczych o wielkości ekonomicznej 16÷40 ESU odnotowano wzrost kapitału własnego średnio o 33,8%. W 2006 roku wartość tego kapitału wynosiła 532,4 tys. zł, a w 2011 roku 712,2 tys. zł. W latach 2006–2011 stwierdzono wzrost zadłużenia krótkoterminowego średnio o 1,7 tys. zł, z kolei zadłużenie długoterminowe zmniejszyło się z 67,4 tys. zł w 2006 roku do 66,3 tys. zł w 2011 roku. Wielkość wskaźnika ogólnego zadłużenia w badanym okresie kształtowała się średnio na poziomie 12,6%. W latach 2006–2011 wskaźnik ten uległ obniżeniu o 22,5%.

Największy spadek poziomu wskaźnika ogólnego zadłużenia (23,9% w 2011 roku w stosunku do 2006 roku) odnotowano w gospodarstwach rolniczych o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU. Zarządzający badanymi gospodarstwami rolniczymi zwiększali przede wszystkim poziom zadłużenia długoterminowego, które, w przeciwieństwie do zobowiązań krótkoterminowych, ograniczało ryzyko utraty płynności finansowej. W odróżnieniu od przedsiębiorstw rolniczych poziom zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolniczych był niższy. W 2010 roku średnie zadłużenie przedsiębiorstw rolniczych wyniosło 35,4% [Dudycz, Skoczyła 2012, s. 55].

Na rysunku 1 zaprezentowano strukturę zadłużenia gospodarstw o wielkości ekonomicznej 4÷8 ESU. Ponadto na obszarze wykresu wskazano (bold) sumę cząstkową zadłużenia preferencyjnego ogółem (w %). W latach 2006–2011 zarządzający gospodarstwami zwiększali udział zadłużenia o charakterze preferencyjnym (o 5,2 p.p.), równocześnie w strukturze zadłużenia małych gospodarstw rolniczych do 2010 roku zwiększał się poziom komercyjnych zobowiązań długoterminowych (KZD). Po rekordowym pod względem rentowności 2010 roku, rok później zarządzający małymi gospodarstwami zmniejszyli udział komercyjnych zobowiązań długoterminowych.

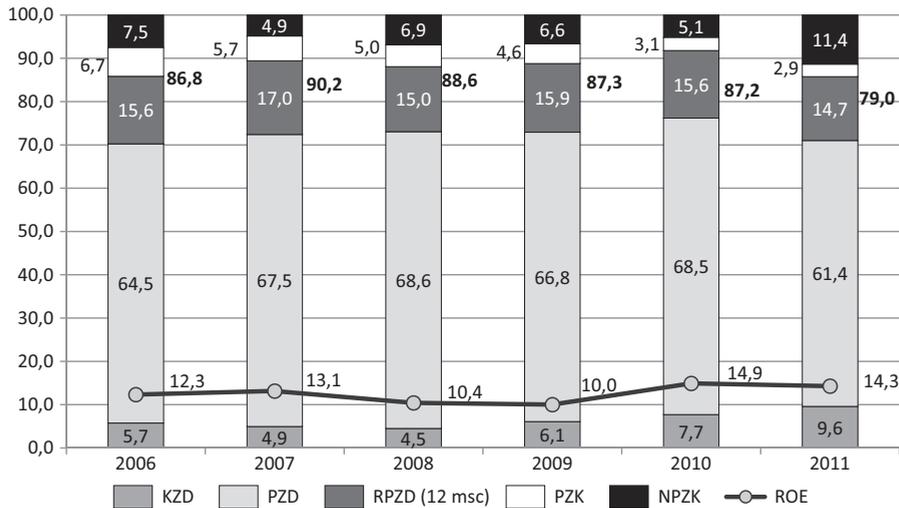
RYSUNEK 1. Struktura zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolniczych o wielkości ekonomicznej 4–8 ESU [%]

Źródło: Opracowanie własne.

W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 4÷8 ESU odnotowano najwyższy poziom zadłużenia długoterminowego na zasadach rynkowych wśród badanych przedziałów wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych. Niewielka skala działalności nie sprzyjała zaciąganiu inwestycyjnych długoterminowych kredytów preferencyjnych (PZD) ze względu na niewielkie przepływy z prowadzonej działalności rolniczej i dopłat bezpośrednich w ramach Wspólnej Polityki Rolnej.

Zarządzający gospodarstwami o wielkości ekonomicznej 4÷8 ESU od 2006 roku zmniejszali udział krótkoterminowych zobowiązań o charakterze preferencyjnym (PZK), jednak ten rodzaj zadłużenia to zazwyczaj preferencyjne kredyty obrotowe, które udzielane są w sytuacji wystąpienia klęsk żywiołowych. Udział niepreferencyjnych zobowiązań krótkoterminowych (NPZK), w skład których wchodzi między innymi zobowiązania z tytułu dostaw i usług, kredyty bankowe krótkoterminowe udzielone na zasadach rynkowych i raty kredytów długoterminowych udzielonych na zasadach rynkowych płatne w ciągu 12 miesięcy, w badanym okresie był wyjątkowo niski. Zarządzający gospodarstwami o wielkości ekonomicznej 4÷8 ESU obciążeni byli kwotami rat płatnych w ciągu 12 miesięcy (RPZD 12 msc) od wcześniej zaciągniętych preferencyjnych kredytów długoterminowych, co mogło wpłynąć na pozyskiwanie kapitału ze źródeł o charakterze niepreferencyjnym. Zmiana struktury zadłużenia w małych gospodarstwach, mimo wzrostu poziomu zobowiązań o charakterze komercyjnym, nie znalazła odzwierciedlenia w poziomie rentowności kapitału własnego, który był najniższy wśród badanych przedziałów wielkości ekonomicznej gospodarstw.

Zarządzający gospodarstwami o wielkości ekonomicznej 8÷16 ESU zdecydowanie wybierali zadłużenie długoterminowe, a poziom rat długoterminowych kredytów preferencyjnych płatnych w ciągu 12 miesięcy (RPZD 12 msc) był wyższy od sumy pozostałych zobowiązań krótkoterminowych (rys. 2). Poziom zobowiązań o charakterze preferencyjnym plasował się na wyższym poziomie niż w małych gospodarstwach, a w 2007 roku wyniósł 90,2% całkowitego zadłużenia.

RYСУNEK 2. Struktura zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolniczych o wielkości ekonomicznej 8–16 ESU [%]

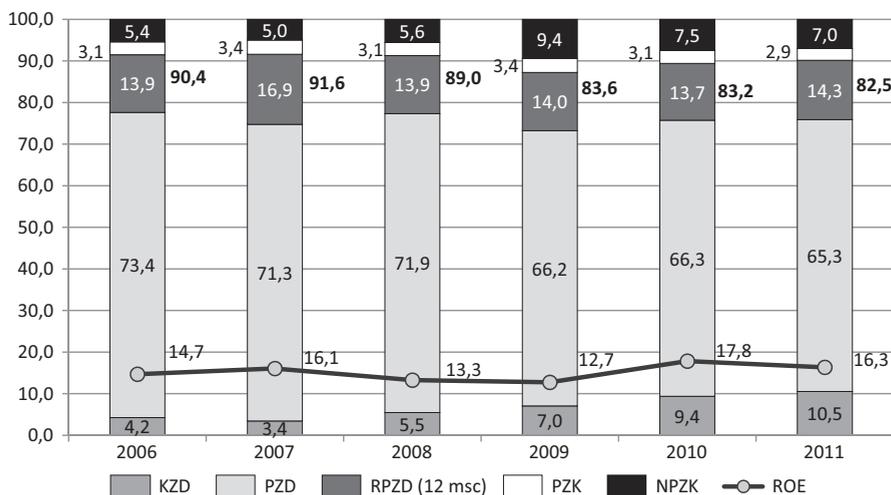
Źródło: Opracowanie własne.

Od 2008 roku zarządzający średnio małymi gospodarstwami rolniczymi zwiększali skalę zaangażowania długoterminowego kapitału obcego uzyskanego na zasadach komercyjnych (o 4,1 p.p.). Zwiększenie zaangażowania tego kapitału uzyskanego na warunkach rynkowych mogło wynikać z realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych dofinansowanych z Programu Obszarów Wiejskich, w których w ramach dotacji zwracana jest część poniesionych nakładów. Od 2010 roku, podobnie jak w małych gospodarstwach, nastąpiło podwyższenie rentowności kapitału własnego. Niemniej jednak trudno jednoznacznie wskazać na działanie pozytywnego efektu dźwigni finansowej. Zwiększenie poziomu rentowności mogło być związane z wieloma nieobjętymi badaniem czynnikami zewnętrznymi, takimi jak np. wzrost cen zbóż i innych produktów rolniczych w 2010 roku z powodu suszy i pożarów w Rosji, na Ukrainie i w Kazachstanie, gdzie nastąpił znaczny spadek plonów pszenicy. W wyniku tej niekorzystnej sytuacji ocenia się, że światowe zbiory pszenicy w 2010 roku były o 5,0% niższe

[Babiak 2011, s. 12]. W przeciwieństwie do zarządzających małymi gospodarstwami, właściciele gospodarstw o wielkości ekonomicznej 8÷16 ESU po wzroście rentowności w 2010 roku w kolejnym okresie zwiększyli wykorzystanie kapitału obcego udostępnianego na warunkach rynkowych. Może to wskazywać na pobudzenie procesów inwestycyjnych w tych jednostkach, co było spowodowane poprawą sytuacji rynkowej.

Na rysunku 3 przedstawiono strukturę zadłużenia gospodarstw o wielkości ekonomicznej 16÷40 ESU. Zarządzający średnio dużymi gospodarstwami w 2009 roku zwiększyli poziom zadłużenia krótkoterminowego zaciągniętego na zasadach rynkowych (o 3,8 p.p.). W pozostałych latach zadłużenie to stanowiło nieznaczny udział w kapitale obcym tych jednostek. Największy udział w zadłużeniu krótkoterminowym średnio dużych gospodarstw stanowiły raty długoterminowych kredytów preferencyjnych płatne do 12 miesięcy (od 16,9% w 2007 roku do 13,7% w 2010 roku).

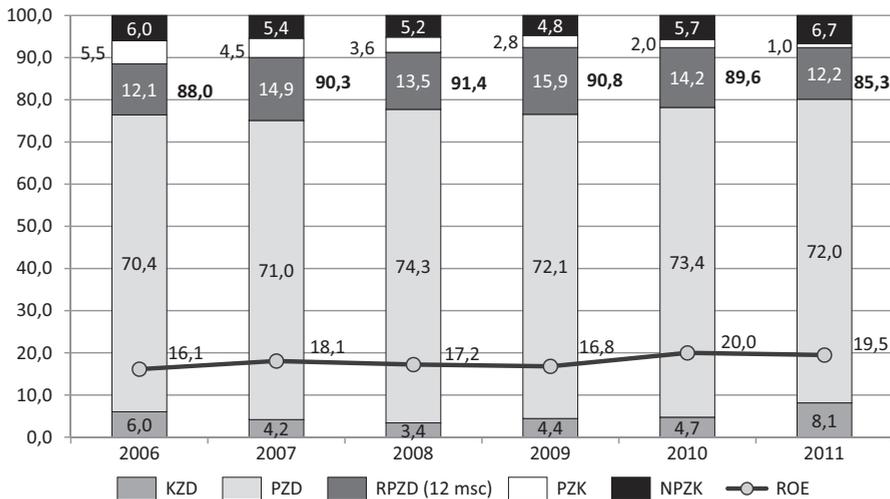
RYSUNEK 3. Struktura zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolniczych o wielkości ekonomicznej 16–40 ESU [%]

Źródło: Opracowanie własne.

W gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 16÷40 ESU w latach 2007–2011 odnotowano spadek poziomu zobowiązań o charakterze preferencyjnym o 9,1 p.p. Podobnie jak w mniejszych gospodarstwach, zarządzający rekompensowali obniżenie poziomu preferencyjnych zobowiązań długoterminowych kapitałem obcym pozyskanym na warunkach komercyjnych. Równocześnie wzrost udziału kapitału oprocentowanego na warunkach rynkowych nie przełożył się

na obniżenie rentowności kapitału własnego. Rentowność kapitału własnego w średnio dużych gospodarstwach w porównaniu do gospodarstw o niższej sile ekonomicznej wykazywała stabilniejszy i wyższy poziom.

Rentowność kapitału własnego w gospodarstwach o sile ekonomicznej powyżej 40 ESU (rys. 4) charakteryzowała się najwyższym poziomem i najmniejszą zmiennością w porównaniu do przedziałów wielkości ekonomicznej.

RYСУNEK 4. Struktura zadłużenia indywidualnych gospodarstw rolniczych o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU [%]

Źródło: Opracowanie własne.

Duża skala działalności przyczyniała się do stabilizacji uzyskiwanych wyników finansowych. Zarządzający największymi gospodarstwami, które wykazywały najwyższą wartość zadłużenia, korzystali w głównej mierze z długoterminowych kredytów preferencyjnych. W latach 2010–2011 udział zadłużenia o charakterze preferencyjnym uległ obniżeniu, jednak nadal utrzymywał się na najwyższym poziomie wśród badanych przedziałów wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych. Poziom zadłużenia długoterminowego zaciąganego na warunkach rynkowych w latach 2008–2011 zwiększył się o 4,7 p.p. i był najniższy wśród badanych przedziałów wielkości ekonomicznej gospodarstw. W 2011 roku zarządzający gospodarstwami o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU pozyskali tylko 1,0% zobowiązań z tytułu krótkoterminowych kredytów preferencyjnych, co wskazuje na niewielką skalę odtwarzania produkcji po wystąpieniu klęsk żywiołowych w tej grupie gospodarstw.

WNIOSKI

Celem opracowania było określenie efektywności indywidualnych gospodarstw rolniczych w zależności od poziomu i struktury wykorzystywanego kapitału obcego. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Zarządzający indywidualnymi gospodarstwami rolniczymi, bez względu na siłę ekonomiczną, preferowali długoterminowe źródła finansowania działalności gospodarstw. Wysoki udział długoterminowych zobowiązań preferencyjnych wskazuje, że pomoc krajowa stanowi podstawowe źródło kapitału obcego w realizowanych przez zarządzających gospodarstwami przedsięwzięciach inwestycyjnych.
2. Poziom zadłużenia preferencyjnego długoterminowego w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU był najwyższy wśród badanych przedziałów wielkości ekonomicznej. Duża skala działalności umożliwiała zarządzającym tymi gospodarstwami podejmowanie ciągłych inwestycji z wykorzystaniem kredytów preferencyjnych na cele inwestycyjne, a uzyskiwane ze wzrostu produkcji przepływy pieniężne umożliwiały ich spłatę.
3. Wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstw następowała poprawa rentowności wykorzystywanego kapitału własnego. Większa skala prowadzonej działalności rolniczej i wyższe nakłady inwestycyjne przyczyniły się do podniesienia efektywności funkcjonowania gospodarstw rolniczych.
4. Wysokie wykorzystanie preferencyjnych źródeł inwestycyjnego kapitału obcego w grupie średnio dużych gospodarstw było sprzyjającym czynnikiem wzrostu wartości produkcji. W wyniku realizowanych procesów inwestycyjnych w badanym okresie w części średnio dużych gospodarstw nastąpił wzrost standardowej nadwyżki bezpośredniej powyżej 40 ESU, co przyczyniło się do zwiększenia liczby gospodarstw dużych i bardzo dużych.
5. Dostępność stabilnego i nisko oprocentowanego kapitału dla rolnictwa w postaci kredytów preferencyjnych pokrywała większość zapotrzebowania na kapitał obcy w indywidualnych gospodarstwach rolniczych. Zarządzający gospodarstwami minimalizowali ryzyko stopy procentowej i zagrożenia płynności finansowej w przedsięwzięciach inwestycyjnych poprzez racjonalny wybór kredytów preferencyjnych. Jednocześnie spełniony został jeden z postulatów istnienia kredytów preferencyjnych, polegający na stabilizacji dochodów indywidualnych gospodarstw rolniczych.

Spis literatury

- BABIĄK J. 2011: Możliwości produkcyjne rolnictwa a sytuacja żywnościowa świata, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing 5 (54), s. 5–16.
- DUDYCZ T., SKOCZYŁAS W. 2012: Sektorowe wskaźniki finansowe, Rachunkowość 3.
- GRABOWSKA M. 2012: Zarządzanie płynnością finansową przedsiębiorstw, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa.
- GORAJ L., MAŃKO S. 2009: Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- GORAJ L., SKARŻYŃSKA A., ZIĘTEK I. 2005: Metodologia SMG 2002 dla typologii gospodarstw rolnych w Polsce, Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- KULAWIK J. 2003a: Kredytowanie i finansowanie rolnictwa w przededniu integracji z Unią Europejską, Część I, Bank i Kredyt 6, s. 29–42.
- KULAWIK J. 2003b: Kredytowanie i finansowanie rolnictwa w przededniu integracji z Unią Europejską, Część II, Bank i Kredyt 7, s. 15–21.
- MĄDRA M. 2008: Dotacje w kształtowaniu sytuacji finansowej gospodarstw rolniczych, Materiały Krakowskiej Konferencji Młodych Uczonych, Wydawnictwo Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie, Kraków, s. 455–461.
- MĄDRA M. 2009: Kształtowanie poziomu zadłużenia w zależności od powierzchni użytków rolniczych gospodarstw rolnych, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 77, s. 199–216.
- OSTASZEWSKI J. 2013: Finanse przedsiębiorstw, [w:] Finanse, (red.) J. Ostaszewski, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- OSUCH D., GORAJ L., SKARŻYŃSKA A., GRABOWSKA K. 2004: Plan wyboru próby gospodarstw rolnych polskiego FADN 2004, Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- POMYKALSKA B., POMYKALSKI P. 2007: Analiza finansowa przedsiębiorstwa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- ROSA A. 2011: Kredyty preferencyjne jako forma finansowania działalności rolniczej w Polsce, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 91, s. 97–100.
- Rozporządzenie Rady nr 79/65/EWG z dnia 15 czerwca 1965 roku ustanawiające sieć zbierania danych rachunkowych o dochodach i prowadzonej działalności gospodarczej gospodarstw rolnych w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej, Dz.U. L 109 z 23.06.1965, s. 1859).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 2009 roku w sprawie realizacji niektórych zadań ARiMR, Dz.U. 2009 nr 22, poz. 121 ze zm.).
- SIERPIŃSKA M., JACHNA T. 2007: Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- SIUDEK T. 2001: Finansowanie gospodarstw rolnych przez banki spółdzielcze w Polsce, Roczniki Naukowe SERiA T. III, z. 1, s. 200–204.

**THE STRUCTURE AND LEVEL OF DEBT AND THE EFFICIENCY
OF INDIVIDUAL FARMS, DEPENDING ON THE SIZE
OF THE ECONOMIC**

Abstract. The following study presents, effectiveness of individual farms depending on the level and structure of foreign capital used. The researched farms were included in the Polish Farm Accountancy Data Network during the period 2006–2011 and located in the region Mazowsze i Podlasie. Managers of agricultural farms, regardless of the level of the European Size Unit, limited financial liquidity risk by taking long-term loans. In the largest farms high flows contribute to the greatest use of long-term preferential loans.

Key words: debt level, farms, FADN data, European Size Unit